

Без грыфа «сакрэтна»

ГІСТОРЫЮ ТРЭБА ПАДАВАЦЬ КОМПЛЕКСНА

Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь выдаў зборнік дакументаў «НКУС у Заходняй Беларусі. Верасень — снежань 1939 года».

Раней ужо выходзілі выданні, падрыхтаваныя гісторыкамі і архівістамі Беларусі, Расіі, Украіны і Польшчы, якія апісвалі ваенна-палітычныя падзеі 1939 года, сацыяльна-эканамічныя і грамадска-палітычныя пераўтварэнні, што праводзіліся ў Заходняй Беларусі. Асобныя выданні былі прысвечаны і НКУС, але ў іх увага пераважна аддавалася рэпрэсіям. Але многае з таго, чым у той час яшчэ займаліся чэкісты, засталася незаўважаным.

Упершыню ў зборніку друкуюцца дакументы кіраўніцтва НКУС як цэнтральнага, так і абласнога і раённага ўзроўняў.

У архівах маецца мноства дакументаў па гісторыі тых падзей — законы БССР, дэкларацыі Народнага сходу Заходняй Беларусі, пастановы, інструкцыі, пратаколы пасяджэнняў, тэлеграмы ЦК КП(б)Б, аператыўныя зводкі НКУС, дакладныя запіскі наркаматаў БССР, а таксама дакументы камандавання Беларускага фронту. Значная іх частка ўтрымлівае інфармацыю аб тэрытарыяльным размежаванні Заходняй Беларусі і Заходняй Украіны, усталяванні новай улады,

нацыяналізацыі прамысловасці, банкаўскіх і культурных устаноў, рэарганізацыі школьнай адукацыі, падрыхтоўцы да выбараў. Вялікі інтарэс уяўляюць звесткі пра ўвядзенне ў Заходняй Беларусі савецкай валюты, перавод стрэлак гадзіннікаў у адпаведнасці з мінскім часам. Уз'яднанне дало новы штуршок для развіцця краіны — дзякуючы тым падзеям мы сёння маем тэрыторыю, якая па плошчы займае 13-е месца ў Еўропе.

«Пры падрыхтоўцы публікацыі мы вырашылі больш увагі звярнуць на дзейнасць органаў НКУС у галіне рашэння эканамічных, палітычных праблем, якія ўзніклі пасля ўваходу Чырвонай арміі на тэрыторыю Заходняй Беларусі, — расказвае адзін са складальнікаў зборніка, кандыдат гістарычных навук, вядучы навуковы супрацоўнік Нацыянальнага архіва Вячаслаў СЕЛЯМЕНЕЎ. — Асаблівую цікавасць уяўляюць аналітычныя матэрыялы, якія органы НКУС падавалі кіраўніцтву краіны і рэспублікі. У іх адлюстраваны пытанні аб адносінах насельніцтва да ўваходу Чырвонай арміі, праблема бежанцаў, якая ўзнікла ў

сувязі з ваеннымі дзеяннямі Германіі, і цэлы шэраг эканамічных праблем».

Увядзенне ў абарот такіх дакументаў дазволіць знайсці адказ на многія спрэчныя пытанні. У прыватнасці, зразумець стаўленне насельніцтва далучаных земляў да новай улады. Важна ўлічыць, што насельніцтва было шматнацыянальнае: тут пражывалі беларусы, палякі,

яўрэі, літоўцы. Натуральна, адносіны розных груп насельніцтва не супадалі. Так, калі беларусы ўваход Чырвонай арміі віталі, урачыста сустракалі, то большасць палякаў заняла антысавецкія пазіцыі, пачалося супраціўленне.

Архівісты адшукалі цікавы дакумент у фондзе ЦК,

які сведчыць аб вылучэнні да ўзнагароджання работнікаў НКУС за ўдзел у вызваленчым паходзе. Названыя прозвішчы 89 чэкістаў і канкрэтны ўнёсак кожнага. Падобныя дакументы дазваляюць падаваць гісторыю больш персаніфікавана, бо звычайна гаворыцца толькі пра падзеі, а не пра людзей.

У зборніку можна знайсці і дакладную запіску чэкістаў

пра погляды прафесара Пічэты па пытаннях вызвалення Заходняй Беларусі. Чэкісты таксама сачылі і за маральным абліччам савецкіх вайскоўцаў, якія ўдзельнічалі ў вызваленчым паходзе. Тым больш што савецкім афіцэрам давялося сутыкнуцца з сур'ёзнай спакусай — на вызваленых тэрыторыях яны ўбачылі крамы, багатыя на разнастайныя тавары, якіх не было ў краіне Саветаў.

Даследчыкам варта звярнуць увагу і на дакументы, якія сведчаць пра стан вайсковых часцей. Дакладныя запіскі асобага аддзела Беларускага фронту сведчаць пра дрэнную матэрыяльную частку і негатыўнасць арміі. Варта нагадаць, што падчас вызваленчага паходу сур'ёзных баявых дзеянняў не вялося. Калі б недахопы, пра якія дакладалася ў 1939 годзе, былі ўлічаныя, то можна было б пазбегнуць тых сур'ёзных страт, якія панесла Чырвоная армія ў вайне з Фінляндыяй, і ўлетку 1941 года.

Пры знаёмстве са справаздачамі, дырэктывамі, аператыўнымі зводкамі, інфармацыйнымі і дакладнымі запіскамі можна ўбачыць, якія задачы ставіліся перад спецслужбай вышэйшым палітычным кіраўніцтвам СССР і партыйна-савецкім кіраўніцтвам БССР, чым займаліся канкрэтныя аператыўныя групы. І гэта не толькі сачэнні і рэпрэсіі (дарэчы, у зборні-

ку можна знайсці дакумент, які сведчыць пра колькасць затрыманых на тэрыторыі Заходняй Беларусі). Таксама чэкісты павінны былі не дапусціць хаосу, марадзёрства і бандытызму, ахоўваць важныя аб'екты, вырашаць праблемы забеспячэння бежанцаў харчаваннем. Архівісты заўважаюць, што да падзей 1939 года можна ставіцца па-рознаму: былі і станоўчыя моманты, і адмоўныя з'явы, але вывучаць гісторыю трэба комплексна, і новы зборнік павінен паспрыяць гэтаму.

Адначасова з прэзентацыяй зборніка Нацархіў паказаў унікальныя дакументы, звязаныя з падзеямі 1939 года. Так, у архіве захоўваецца пастанова СНК, дэкларацыя аб уваходжанні Заходняй Беларусі ў склад БССР, пастановы, пратаколы, тэлеграмы Сталіну за подпісам Панамарэнкі. Таксама тут знойдзеце і сцэнарыі фільма «За Беларусь Савецкую», які датаваны 1939 годам, і спіс фільмаў, якія рэкамендаваліся кінатэатрам для паказаў, тагачасныя карты падзелу рэспублікі на раёны. Архівісты звярнулі ўвагу на карту 1939 года, дзе паказана дэмаркацыйная лінія паміж германскай і савецкай арміямі. Па лісце карыстання бачна, што даследчыкі з ёй амаль не працавалі.

Алена ДЗЯДЗЮЛЯ.

Сведкі геадэзічных работ XIX стагоддзя

Сучасныя даследаванні пацвярджаюць высокую дакладнасць апошніх

Вучоныя БДУ выявілі геадэзічныя пункты Цэнтральна-еўрапейскай дугі ўзростам больш за 180 гадоў. Даследчая работа вялася на працягу 2018—2019 гадоў пры ўдзеле супрацоўнікаў кафедры геадэзіі і касмааэракартаграфіі факультэта географіі і геаінфарматыкі БДУ і вядучых спецыялістаў Белгеадэзіі і кампаніі «Крэда-Дыялог», паведамляе прэс-служба вядучай айчыннай ВНУ.

Перад пачаткам работ былі вывучаны навуковыя справаздачы і картаграфічныя матэрыялы XIX—XX стагоддзяў. Палявыя даследаванні па адшуканні цэнтраў геадэзічных пунктаў праводзіліся на тэрыторыі Капыльскага, Любанскага, Старадарожскага і Клецкага раёнаў. Усяго ўстаноўлена дакладнае месцазнаходжанне шасці пунктаў. Цэнтры, якія захаваліся, закладзены на 50 сантыметраў ніжэй узроўню зямлі і ўяўляюць сабой каменны мур у форме куба з даўжынёй рабра адзін метр. У цэнтры мура ўстанаўлівалася цагляная, і на ёй адзначаліся каардынаты.

Усяго на тэрыторыі сучаснай Беларусі ў перыяд з 1827 да 1866 года закладзена 52 пункты, якія ўваходзяць у Градуснае вымярэнне паралелі. Правядзенне астранамічных і геадэзічных вымярэнняў патрабавалася для ўстанаўлення формы і памераў зямнога эліпсоіда.

Геадэзічныя пабудовы пазамінулага стагоддзя з'яўляюцца гістарычнай спадчынай айчыннай навукі.

Пошукавыя работы навукоўцаў, геадэзістаў і картографуў неабходныя для захавання ўнікальных аб'ектаў і ўключэння іх у Дзяржаўны спіс гісторыка-культурных каштоўнасцяў Беларусі. Падобныя даследаванні дазваляюць правесці параўнальны аналіз геадэзічных работ у разрэзе розных эпох. Сучасныя вызначэнні з выкарыстаннем спадарожнікавых сістэм пацвярджаюць высокую дакладнасць правядзення астранамічных і геадэзічных работ XIX стагоддзя.

Падрабязныя вынікі палявых экспедыцый навукоўцы прадставяць на Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі «Геаматыка: адукацыя, тэорыя і практыка», якая адбудзецца 20—22 лістапада на факультэце географіі і геаінфарматыкі БДУ ў Мінску.

Сяргей РАСОЛЬКА.

○ Даведка

Цэнтральна-еўрапейская дуга паралелі — градуснае вымярэнне ўздоўж паралелі 52 паўночнай шыраты, якое працягнулася на 63° 31' па даўгаце (больш чым шостая частка ўсёй паралелі). Агульная працягласць дугі ад вулкана Валенсія (Ірландыя) на захадзе да горада Орска (Расія) на ўсходзе складае 4360 кіламетраў, такім чынам, яна перасякае практычна ўсю Еўропу. На тэрыторыі Беларусі даўжыня дугі перавышае 530 кіламетраў.

Практычнае радзімазнаўства

ЖЫЛА-БЫЛА АДНА ВЁСКА

У Столінскім раёне Брэсцкай вобласці ёсць вёска Асавая з багатай і цікавай гісторыяй. Паводле падання, на яе тэрыторыі ў дахрысціянскія часы было паганскае капішча — яно і цяпер, сцвярджае пінскі экалаг-краязнавец Дуброўскі, захавалася пад назвай «Горкі».

У пісьмовых крыніцах вёска ўпершыню згадваецца ў XVI стагоддзі — так, у месцінах Карповічаў захоўваецца радавод з 1503 года. Тады браты Карповічы атрымалі ва ўласнасць зямлю ў Асоўскай пушчы і стварылі тут паселішча. З імі прыехалі сяляне, якія аселі на ўрадлівых землях па суседстве — чатыры браты Лукшы (лучнікі), і называліся яны асоўцы, а шляхецкі засценак — Асова Палеская. Мясцовая шляхта была каталіцкага веравызнання, таму збудавала касцёл акурат каля капішча, а яго знішчылі. Цікава, што на другім баку рэчкі Залатынкі была пабудавана праваслаўная царква — невялікага памеру — месца і сёння называецца Цэрквішча, а каля яго ў розны час знаходзілі рэшткі пахаванняў. У сярэдзіне XIX стагоддзя касцёл таксама пераўтварылі ў праваслаўную царкву, пры якой адкрылі царкоўнапрыходскую школу, а ў 1879 годзе ўзвялі званіцу. Званіца, хоць і драўляная, захавалася да нашага часу. Касцёл жа ў 1967-м разабралі, з яго пабудавалі клуб — арган, званы і іконы зніклі альбо былі знішчаны. І толькі ў 1995 годзе з дапамогай польскай дыяспары касцёл пачалі будаваць нанова, у стылі сучаснай готыкі. І сёння грамадзяне Польшчы прыязджаюць да нас на магілы продкаў, а дзякуючы галандцам у Асавой з'явіўся арган — на ім іграе Аляксандр Карповіч.

Блізу касцёла пахаваныя адны толькі каталікі з наваколляў — напрыклад, тут знаходзіцца магіла Дамініка Орды, які быў прыхільнікам Напалеона Банапарта. Таксама, паводле ўспамінаў Яна Колбасялецкага, тут магілы быцц пахаваныя паўстанцы Рамуальда Траўгута (беларускі шляхціч, баявы афіцэр, атрад якога вясной 1863-га меў некалькі сутычак з рэгулярнымі войскамі) — Вішнеўскі, Бандзкевіч і Пятроўскі, дакладныя месцы пахавання якіх невядомыя. На цвінтары знаходзіцца магіла ўдзельніка Першай сусветнай вайны, кавалера Георгіеўскага крыжа Антона Цэзарэвіча Збарашэўскага. Прах

выхадца з Асавой Тадэвуша Наздрын-Платніцкага таксама прывезлі для пахавання каля касцёла — ажно з далёкай Аўстраліі...

У вёсцы доўгі час была польская школа, пры ёй бібліятэка. Паблізу размяшчалася прыгожая сядзіба ляснічага Ежы Масакоўскага з вялікім садом, каля 100 дрэваў, і ліпавай алеяй. У ягоным доме ў 1938 годзе было адкрыта вучылішча швачак, першымі вучаніцамі сталі 11 дзяўчат — пра гэта згадвала колішняя вучаніца Аляксандра Давыдоўскага. У суседніх Асаўцах, прыкладна за два кіламетры, быў панскі двор, конезавод Наздрын-Платніцкага, ветраны млын Юнкевіча, кузня Міклашэўскага, карчма Фышко, таксама там жылі некалькі яўрэйскіх сем'яў.

Лясы былі такія багатыя, што на паляванне ў асаўскія бары ў 1937 годзе прыязджалі з Манькавіч Караль Радзівіл і Рыдз-Сміглы, кіраўнік польскага ўрада з Варшавы.

У 1944 годзе ў былой леснічоўцы пачала працаваць беларуская школа, якая з пачатковай паступова вырасла ў сямігодку і пад кіраўніцтвам Мяфодзія Сямёнавіча Сулкоўскага стала самай перадавай у раёне. Па звестках на 1967 год, у вёсцы дзейнічала сярэдняя школа і дзіцячы садок, крама, дом культуры. А сёння ў дадатак да пералічанага ёсць яшчэ басейн, каля якога знаходзіцца прыгожы парк Перамогі — тут устаноўлены абеліск у памяць загінулых у Вялікай Айчыннай вайне.

Летась Асавая мела гонар прымаць раённыя дажынкi — вёску ўпарадкавалі, прыбралі, як мае быць, абгарадзілі парк, спілавалі небяспечныя дрэвы. А дом культуры ператварылі адначасова і ў дом быту, і ў сацыяльна-культурную ўстанову: на першым паверсе знаходзіцца паштовае аддзяленне, комплексна-прыёмны пункт і ФАП, на другім — бібліятэка і музей, зладжаны мясцовым краязнаўцам Міколам Кавалёвым.

За тры кіламетры ад вёскі праходзіць чыгунка, ёсць станцыя Відзібор, да якой падведзены ўжо газавод. Людзі такім пераменам не нарадуюцца, і можна ўпеўнена сказаць — вёска мае не толькі слаўнае мінулае, але і будучыню.

Марыя МАЛЕЙ,
в. Асавая Столінскага раёна.